

УДК 94 : [351:355.3.073.53] (477.83/.86) “1917/1920”

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОСТАЧАННЯ І ФІНАНСУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬК ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

Віктор ГОЛУБКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail vholubko@yahoo.com

Розглянуто організаційно-правові заходи українських державних структур 1917–1920 рр., спрямовані на створення системи постачання та фінансування українських військ. Їх істотно утруднювало те, що Україна успадкувала від Російської імперії та Австро-Угорської монархії відмінні одна від одної нормативно-правові бази у сфері військового законодавства щодо організації постачання та фінансування війська, які потрібно було уніфікувати. Надзвичайно складна військово-політична ситуація Української держави цього періоду, що супроводжувалась перманентними бойовими діями практично на усій її території, накладала відбиток на безпеку їх життєдіяльності. Відповідно державні структури змушені були на це реагувати і часто узаконювати надзвичайні заходи щоб фінансувати і постачати армії.

Ключові слова: Україна, Армія УНР, Галицька Армія, військові реквізиції, військове законодавство.

Проблематика Української революції 1917–1921 рр. останнім часом привертає неабияку увагу істориків, політологів й загалом громадськості. З одного боку це пов'язано із 100-літнім ювілеєм відродження Української держави, з іншого – політичними реаліями, у яких опинилася Україна через агресію супроти неї Російської Федерації. З огляду на це серед студій, присвячених цій темі, підвищений інтерес викликають питання, що стосуються організації збройного захисту суверенітету України, аналіз набутого історичного досвіду і певною мірою його адаптація до сучасних умов. Загалом за останні роки українська історіографія збагатилась цікавими працями, де висвітлено різноманітні аспекти місця та ролі українських військ у державотворчих процесах в Україні періоду 1917–1921 рр.¹ Проте дещо в тіні залишається важлива з точки зору забезпечення їхньої боєздатності проблема налагодити систему постачання і фінансування, зокрема на законодавчому рівні. Передусім, щоб її висвітлити, потрібно зробити

¹ Ярослав Тинченко, *Українські збройні сили березень 1917 – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії): наукове видання.* (Київ: Темпора, 2009); Ярослав Тинченко, *Дієва Армія УНР, листопад 1918–листопад 1919 р.: науково-популярне видання.* (Київ: Темпора, 2017); Євген Пінчак і Микола Чмир, *Військо Української революції 1917–1921 років.* (Харків: Книжковий Клуб сімейного дозвілля, 2017); Олександр Михайлович Завальнюк і Сергій Васильович Олійник, *Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1917 – травень 1920 рр.): монографія.* (Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2013).

декілька пояснень. Належить звернути увагу, що великий вплив на організацію постачання і фінансування українських військ мав той факт, що територія України до 1917 р. перебувала у складі двох імперій Російської і Австро-Угорської із різними політичними устроями, відмінною організацією постачання власних армій, які потім успадкувала незалежна Українська держава. Окрім того, впродовж 1917–1920 рр. на території України певний час існували різні державні організми зі своїми особливими політичними устроями та проводами, які часто істотно різнилися між собою концептуальними підходами щодо військової політики та військового будівництва загалом. Україна, як єдина держава, формально утворилася в січні 1919 р. після злуки ЗУНР та УНР, котрі мали власні збройні сили, своє законодавство щодо організації їх постачання і фінансування. Нарешті, впродовж усього періоду боротьби українських військ за незалежність, терени України постійно перебували у сфері бойових дій, що дуже утруднювало нормальне функціонування і спробу налагодити систему їх постачання та фінансування.

Початком організації системи постачання українських військ можна вважати жовтень – листопад 1917 р. На той час із колишньої царської армії у процесі українзації виділилось в окремі підрозділи лише на території України майже 240 тис. рядовиків та офіцерів². На той час їх постачали амуніцією, харчами і грошима через старі армійські структури. Проте російський армійський апарат розвалювався, а також саботував утворення українських військ, відтак не дбав про їхнє забезпечення. Через те ці функції потроху почав переймати Український Генеральний Військовий Комітет на чолі із С. Петлюрою, утворений на першому всеукраїнському військовому з'їзді 18–21 травня 1917 р., з існуванням якого змушена була погодитись російська влада³. Не маючи власних коштів, він міг лише розраховувати на сприяння тих офіцерів-українців чи урядовців військової адміністрації, які підтримували українські прагнення, або ж апелювати до цивільної людности про допомогу. Так, 16 жовтня С. Петлюра опублікував звернення до населення, у якому закликав зібрати для українських вояків харчі, одяг, гроші. Для цього він пропонував створити елементарний апарат: на шаблі села – комісію під проводом старости, далі – волосну та губерніяльну комісії при відповідних радах і нарешті Генеральний Військовий Комітет як вищий орган, котрий би координував постачання війська⁴. Це була перша спроба налагодити

² Віктор Голубко, *Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу*. (Львів: Кальварія, 1997), 149

³ Оксана Йосипівна Щусь, *Всеукраїнські військові з'їзди*. (Київ: Ін-т історії України АН України, 1992), 86; Іван Микулинський, *Під проводом Української Центральної Ради*. (Чернівці: Вид-во Прут, 2013), 84–90; Сергій Литвин, *Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана*. (Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2001), 62–93.

⁴ “Звернення Українського Генерального Військового Комітету до народу з проханням підтримати матеріально формування національної армії”, в книзі Петлюра Симон. *Статті. Листи. Документи*. (Київ, 2006: ПП Сергійчук М. І.), Т. 4, 186–187.

постачання українських частин. Після проголошення 20 листопада 1917 р. УНР до складу її уряду – Генерального Секретаріату – увійшло Секретарство військових справ, що відповідало за безпеку українських військ, зокрема їх фінансування.⁵ Потрібно також зазначити: певні кошти, щоб повернути із російського полону до Києва солдатів-українців австро-угорської армії, виділила Центральна Рада та окремі політичні партії чи громадські організації⁶. Наприклад, щоб формувати Галицько-буковинський курінь Січових стрільців, скарбник Соціал-демократичної партії Микола Ковальський за дорученням Михайла Грушевського виділив 1 млн. крб.⁷ Відповідно до розпорядження Військового міністерства в Армії УНР на початку 1918 р. була запроваджена заробітна платня для військовиків: рядові отримували 333 крб. в місяць, а також харчі, одяг і місце у помешканні. Офіцери мали вдвічі, а навіть втричі більшу зарплатню в залежності від займаної посади⁸. Система постачання армії УНР у період Центральної Ради (листопад 1917 – квітень 1918 рр.) не зазнала істотних змін у порівнянні із попереднім періодом. На території УНР ще за роки війни нагромаджено величезні запаси зброї, амуніції, харчів, яким розпоряджалося військове міністерство. Оскільки загальна чисельність особового складу регулярної армії на квітень 1918 р. налічувала приблизно 56 тис. осіб, то цього з лихвою вистачало покрити її потреби⁹. Інша справа, що на українське військове майно стала зазіхати німецька і австро-угорська військова влада. На підставі Берестейського мирного договору УНР з державами Четверного союзу від 9 лютого 1918 р. і укладеної військової конвенції на її територію вводилися німецькі та австро-угорські війська, що мали допомогти звільнити країну від російських більшовиків.

У результаті державного перевороту 29 квітня 1918 р. республіканський режим в Україні повалено. Влада перейшла до генерала Павла Скоропадського,

⁵ *Вістник Генерального Секретарства військових справ Української Народної Республіки*, No. 22–23, (1917).

⁶ Володимир Галан, *Батерея смерти*. (Джерсі Сіті, 1968), 25.

⁷ Михайло Єремій, "Є. Коновалець на тлі української визвольної боротьби", у книзі *Євген Коновалець та його доба*. (Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974), 155–156.

⁸ Після приходу у Росії до влади більшовиків 8 (21) листопада 1917 р. опубліковано "Декларацію народних комісарів з військових і морських справ", у якій проголошувалося скасування офіцерських звань, зовнішніх відзнак форми одягу і загалом різниці назв офіцера і солдата. Натомість запроваджувалися лише посади. Цей популістський крок вітали солдатські маси, але одночасно він остаточно зруйнував армійську дисципліну. В умовах загальної деморалізації старої армії та під впливом більшовицьких інновацій українська влада, щоб їх нейтралізувати і зберегти вплив на своє військо, змушена була й собі запроваджувати подібні реформи. Тому 17 (30) грудня 1917 р. генеральний секретар військових справ С. Петлюра затвердив "Статут Української Народної Армії", яким скасовував офіцерські ранги і запроваджував посадові звання. Див.: "Военные чины и их ликвидация в России", <http://safe-rgs.ru/416-voennye-chiny-i-ih-likvidaciya-v-rossii.html>; Євген Пінчак і Михайло Чмир, *Військо Української революції 1917–1921 років*, 18–19, 216–219.

⁹ Олександр Удовиченко, *Україна у війні за державність*. (Київ: Україна, 1995), 41.

який встановив диктаторський режим у формі гетьманату. Велику увагу гетьман надавав розбудові української армії. Істотно збільшено її фінансування. У травні – червні 1918 р. уряд асигнував безпрецедентну для зруйнованого війною бюджету суму – 62,6 млн. крб.¹⁰ Одним з найбільших підрозділів військового урядництва була управа головного начальника постачання, до котрої входив відділ інтендантського постачання, що мав забезпечувати армію одягом, взуттям, харчами і фінансами. За гетьманату П. Скоропадського істотно збільшено платню офіцерам та тим, хто повертався додому з полону. Уряд – Рада Міністрів – постановила асигнувати 500 тис. крб. на допомогу військовим, які поверталися з німецького чи австро-угорського полону. Влітку 1918 р. виділено 20 млн. крб. на безпеку 8-ми армійських корпусів¹¹. У порівнянні з періодом УНР, офіцери мали краще фінансове становище. Особливо високу зарплатню отримували штабові офіцери вищого командного і начальницького складу, офіцери з ближчого кола гетьмана та елітних частин армії Української Держави. Значні кошти гетьманський уряд скеровував на розбудову Чорноморського флоту. У червні 1918 р. на утримання флотським офіцерам виділили 300 тис. крб., севастопольській портовій адміністрації – 400 тис., для безпеки діяльності військово-морських шпиталів – 100 тис., на відбудову Одеського порту – 3 млн. крб. Великі грошові суми скеровували на ремонт кораблів. Міністерства військових справ і фінансів визначили річні видатки на армію у сумі 1 млрд. 254 млн. карбованців із загальної суми видатків 5,4 млрд. (що становило понад 20% від загальної суми)¹².

Восени 1918 р. Австро-Угорська монархія переживала розпад. Народи, які її населяли, серед них і українці, розпочали творити власні держави. Уже 1 листопада 1918 р. українці перебрали владу у Львові і на теренах Східної Галичини. Утворилася Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Із перших днів її існування розпочався збройний конфлікт з поляками, які також висунули претензії на ці території. Уряд молодій державі негайно розпочав формувати власні збройні сили – Галицьку Армію¹³. Одразу ж постала потреба

¹⁰ *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. (Київ: Генеза, Довіра, 1996), ред. Юрій Римаренко та ін., 363.

¹¹ Павло Гай-Нижник, “Власна Канцелярія Його Світлості Ясновельможного Пана Гетьмана”, в *Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні*, упоряд. А. Вишневський. (Київ: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2008), 52-53.

¹² Олександр Реєнт, *Павло Скоропадський*. (Київ: Видавничий дім Альтернативи, 2003), 183, 185, 187.

¹³ Лев Шанковський, *Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія*. (Львів: Видавничий центр НТШ у Львові, 1999, 34–60; Микола Литвин, *Українсько-польська війна 1918–1919*. (Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1998, 107-213; Степан Макачук, *Українська республіка галичан. Нарис про ЗУНР*. (Львів: Світ, 1997); Maciej Krotofil, *Ukraińska Armia Halicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*. (Toruń, 2002).

налагодити її постачання та фінансування. Дня 9 листопада 1918 р. створено уряд республіки – Державний Секретаріят, у складі якого перебував Секретаріят військових справ і який очолив військове будівництво. Йому підлягала Начальна Команда Галицької Армії у складі якої від 9 листопада функціонувала інтендантська комісія, що від березня 1919 р. була реорганізована в Інтендантуру при Секретаріяті військових справ. Вона постачала армію амуніцією і фінансувала її. До грудня 1918 р. Інтендантура користалася із запасів, що залишилися після австро-угорської армії на складах у Східній Галичині, гроші отримувала від уряду, а потім їх розподіляли у війську. До кінця 1918 р. це були австрійські корони. Розмір платні рядовикам спочатку визначав Головнокомандувач війська. Так, своїм наказом від 5 листопада 1918 р. Г. Коссак встановлював, що рядовий стрілець на фронтівій лінії отримував 3 кор. на добу. Такою ж була на той час й платня польського рядового вояка¹⁴. Розмір платні офіцерів ГА визначав закон парламенту ЗУНР – Української Національної Ради і постанова Секретаріату військових справ від 13 листопада 1918 р. Зокрема хорунжий отримував 200 кор., четар – 250 кор., поручник – 300 кор., сотник – 350 кор., отаман – 420 кор., осавул – 490 кор., полковник – 560 кор¹⁵. Парламент ЗУНР звертав увагу й на соціальний захист військовиків та членів їх родин. Закон “Про Державну жандармерію” від 15 лютого 1919 р., в основу якого було покладено відповідний австрійський закон 1894 р., передбачав певні соціальні гарантії (як і для армійських військовиків) співробітникам Державної жандармерії: забезпечення житлом, призначення пенсій за вислугу років та у зв’язку із втратою працездатності під час служби під час виконання службових обов’язків¹⁶.

Через те, що урядові структури недостатньо постачали військо харчами, одягом, тягловим транспортом, командування Галицької Армії намагалось активно залучати до цього цивільне населення. При цьому застосовувались різні його форми: Начальна Команда Галицької Армії організувала наради із повітовою цивільною владою, під час яких обговорювались нагальні потреби армії, на законодавчому рівні ухвалювали відповідні закони, розпорядження про обов’язковий продаж за фіксованими цінами харчів, одягу, білизни, взуття, а також проведення реквізицій. Характерно, що чимало відповідних розпоряджень приймало не лише вище армійське командування, а й командування на місцях і навіть окремі військові начальники частин, що дислокувались у тій чи іншій місцевості. Найперше військова влада намагалась вилучити у цивільного населення державне майно, яке в час безвладдя воно собі привласнило.

¹⁴ Олександр Рубльов, *Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.* (Київ: Альтернативи, 1999), 282

¹⁵ “Розпоряд з дня 13 падолиста 1918 р.”, *Вістник Державного Секретаріату Військових Справ*, No. 2, (1918, 14 грудня). “Доповнення до платень Українського Війська з дня 5 грудня 1918 р.”, *Вістник Державного Секретаріату Військових Справ*, No.2, (1918, 14 грудня).

¹⁶ Володимир Степанович Сідак, *Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії)*. (Київ: Видавничий дім Альтернативи, 1998), 203.

Наприклад, командування військової округи Стрий 5 січня 1919 р. видало наказ, яким приписувало мешканцям Стрия, котрі незаконно заволоділи державним майном (особливо зброєю та амуніцією), повернути його у власність держави. Аналогічне розпорядження видав державний повітовий комісаріат у Тернополі 19 червня того ж року. Він попереджав населення, що військова влада проводитиме обшуки серед тих, хто захопив державне майно, за невиконання наказів військової влади загрожував штраф або ув'язнення¹⁷. Часто військова влада пробувала добровільно-примусово залучати людину до постачання армії. Так Державна жандармерія в Станиславові вимагала, аби місцеві торговці доставили армії визначену кількість одягу, білизни, взуття, шкіри¹⁸. Окружна військова команда Золочів у виданому з цього приводу оголошенні закликала населення повернути у п'ятиденний термін захоплені раніше шпитальні приладдя, санітарні матеріали, зброю. Щоб спонукати населення його виконувати, поряд із погрозами (штрафи та ув'язнення), застосовували й заохочення. За добровільно повернене майно видавали відповідну грошову винагороду. Через відсутність на території ЗУНР підприємств, що виготовляли зброю, армійське командування велику увагу звертало на її закупку в населення. Наприклад, у тернопільській газеті «Українські Вісті» в опублікованій із цього приводу відозві, за справну рушницю пропонували 20 грн. й закликали населення шукати по старих окопах та місцях боїв рушниці, кулемети, набої і за винагороду здавати військовій владі¹⁹.

Несприятлива для Галицької Армії ситуація на польському фронті змушувала військово командування вдаватися до реквізицій та примусово залучати цивільне населення виконувати роботи для потреб оборони. Усе це нормували відповідні накази і розпорядження військової влади. Армійські відділи і заготівельні структури повинні були дотримуватись чітко встановлених тими документами рамок. Військовим дозволяли лише на добровільних засадах і, погодивши з місцевою цивільною владою, закуповувати у населення харчі, худобу, предмети повсякденного вжитку. На випадок, коли не вдавалось досягти порозуміння між військовими і населенням щодо їх ціни, дозволялась реквізиція за умови, що перед тим було отримано дозвіл на її проведення від Інтендантури ГА або ж окружної військової команди. За реквізовані речі її власникові видавали посвідку, засвідчену печаткою військової частини, яка провела реквізицію²⁰. Проте, як показувала практика, траплялись непоодинокі випадки, коли окремі військовики і підрозділи самовільно проводили реквізиції, що фактично не відрізнялося від

¹⁷ *Станиславський Вістник*, No.2, (1919, 5 січня): 1; *Золочівське Слово*, No. 2, (1919, 6 січня): 4.

¹⁸ *Републіка*, No.50, (1919, 1 квітня): 4.

¹⁹ *Золочівське Слово*, No. 2, (1919, 6 січня): 4; No. 20, (1919, 12 березня): 2; *Українські Вісті*, No. 34, (1919, 1 липня): 1.

²⁰ Володимир Євгенович Рутар, *Організація тилового забезпечення Галицької армії у 1918–1919 рр.: дис... канд. іст. наук.* (Львів, 2012), 166–167.

грабунків. Щоб перешкодити поширенню цього негативного явища, Секретаріят військових справ 16 березня 1919 р. видав розпорядження, котрим зобов'язував притягувати винних у цьому до суворой відповідальности²¹.

Керівництво ЗУНР, зважаючи на невдачі ГА на польсько-українському фронті під Львовом і вичерпання запасів амуніції та коштів для неї, вирішило шукати допомоги у Гетьмана П. Скоропадського й для цього вислало туди свою делегацію, той погодився виділити фінанси, скерувати на потреби армії амуніцію і продовольство²². Однак цього зробити не встиг, бо 14 листопада 1918 р. проти нього розпочалося повстання і вже через місяць, 14 грудня 1918 р., було відновлено УНР під проводом Директорії²³. Внаслідок переговорів між галицьким і наддніпрянським урядами дійшло до об'єднання обох республік у єдину УНР, що формально проголошено 22 січня 1919 р. у Києві. Від того часу фактично постачання армії йшло від уряду Директорії УНР через Державний Секретаріят військових справ і відповідні відділи підлеглої йому Інтендантури ГА. Кошти на фінансування армії Директорії УНР і ГА уряд виділяв окремо, причому до липня 1919 р. норми фінансування обох армій не були уніфіковані. Тільки після переходу ГА на схід від Збруча уряд УНР 15 липня 1919 р. ухвалив поширити на неї закон “Про матеріальне та грошове задоволення військових частин УНР”²⁴. Дня 18 липня 1919 р. Директорія і Рада Міністрів ухвалили закон асигнувати 70 млн. грн. на утримання ГА²⁵.

Армія Директорії УНР формувалася в ході антигетьманського повстання у листопаді – грудні 1918 р.²⁶ Загальна її чисельність вкупі з іррегулярними частинами доходила до 300 тис. чоловік²⁷. Вона гостро потребувала харчів,

²¹ Богдан Тищик, *Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права*. (Львів: Тріада плюс, 2004), 255.

²² Під час зустрічі з гетьманом П.Скоропадським делегатів Української Національної Ради О. Назарука та В. Шухевича, що відбулась 6 листопада 1918 р., той погодився виділити на потреби ЗУНР 10 млн. австрійських корон (по тодішньому курсу це 2 млн. доларів). Див.: Лонгин Цегельський, *Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з першим листопада 1918 р.* (Львів: Свічадо, 2003), 78; Микола Литвин і Кім Науменко, *Історія ЗУНР*. (Львів: Інститут українознавства НАН України, 1995), 127.

²³ Василь Верига, *Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У 2-х т.* (Жовква: Місіонер, 1998), Т. 2, 375–391; Полонська-Василенко Н. *Історія України. У 2-х т.* (Київ: Либідь, 1992), Т. 2, 511–515; Іван Хома, *Історія військового формування Січових Стрільців 1917–1919 роки*. (Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016), 111–126; Лонгин Цегельський, *Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з першим листопада 1918 р.*, 74–81; 147–150.

²⁴ Сергій Васильович Олійник, *Галицьке військо і визвольні змагання на території Правобережної України (липень 1919 – травень 1920 р.): дис... канд. іст. наук.* (Кам'янець-Подільський, 2003), 48.

²⁵ Володимир Євгенович Рутар, *Організація тилового забезпечення Галицької армії у 1918–1919 рр.: дис. ... канд. іст. наук*, 76.

²⁶ Ярослав Тинченко Я. *Дієва Армія УНР, листопад 1918 – листопад 1919 р.*, 5–32; Євген Пінчак і Микола Чмир, *Військо Української революції 1917–1921 років*, 81–98.

²⁷ Микола Капустянський, *Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд)*. (Мюнхен, 1946), Кн.1, 20.

одягу, грошей. Що ж стосується постачання військової амуніції, то її ще було вдосталь на військових складах, які залишила після себе гетьманська влада. Для фінансової безпеки армії УНР Рада Міністрів 29 грудня 1918 р. на пропозицію військового міністра ухвалила утворити військовий фонд, через який проходило кредитування армії²⁸. На військового міністра покладался обов'язок нагляду за постачанням армії зброєю, амуніцією і харчами. Згідно з ухвалою уряду УНР 25 лютого 1919 р. у його розпорядження виділили 112 млн. грн. Тоді ж уведено в дію закон від 25 січня 1919 р. «Про поліпшення стану служачих Дієвої армії Української Народної Республіки»²⁹. Серед державних видатків фінансування армії займало першорядне місце, оскільки УНР на початок 1919 р. опинилася фактично в стані облоги. Вже 14 січня 1919 р. уряд ухвалив асигнувати на військові потреби 500 млн. крб. Міністерству фінансів доручалося частинами їх передавати у військовий фонд і розпорядження військового міністра³⁰. Півтора тижні пізніше, 26 січня, у його розпорядження уряд виділив ще 500 тис. гривень (курс карбованця до гривні тоді становив співвідношення 1:2)³¹. З військового фонду також йшли видатки на Галицький фронт, а також до розпорядку головного начальника постачання армії. Курс української валюти до кінця січня 1919 р. був доволі високим, але через поразки армії і втрату частини території, господарський хаос почалася обвальна інфляція. Через те урядові доводилося постійно переглядати норми фінансування армії, враховуючи інфляцію, а також підвищувати заробітну платню військовикам. У квітні 1919 р. уряд зіштовхнувся з проблемою нестачі готівки, оскільки експедиція цінних паперів, що займалася емісією банкнотів, не мала змоги в достатній кількості їх надрукувати в Україні. Частина готівкової маси довелося друкувати у Берліні і літаком переправляти до Кам'янця-Подільського – тимчасового осідку уряду УНР.

Забезпечувати харчами армію УНР мала управа головного начальника постачання. До кінця квітня вона проводила закупки за встановленими державними цінами через свої структури. Проте після втрати більшої частини території УНР у травні 1919 р., а відтак дезорганізації державної адміністрації, це робити було неможливо. Тому уряд на пропозицію військового міністра 24 квітня ухвалив допустити до постачання армії приватних підприємців³². Також він дозволив тимчасово військовим комісіям закуповувати в цивільного населення коней за ринковими цінами.

У другій половині травня 1919 р. Армія УНР опинилася перед загрозою катастрофи: зі сходу наступало російське більшовицьке військо, а із заходу –

²⁸ *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали у 2-х т.*, (Київ: Вид. імені Олени Теліги, 2006), ред. Владислав Верстюк, Олександр Бойко, Руслан Пиріг, Т. 1, 51.

²⁹ *Ibidem*, 68.

³⁰ *Ibidem*, 182.

³¹ *Ibidem*, 217.

³² *Ibidem*, 321–322.

польське. Армія і уряд контролювали лише смугу фронту завглибшки 40–50 км. Ситуація стала катастрофічною коли, 27 травня польська армія захопила Броди. До її рук потрапила лезова частка військових припасів української армії. Іншу частину майна, яка застрягла на шляху Радивилів – Дубно, захопили червоні. Лише дещо вдалося вивезти в Галичину, яку ще почасти контролювала Галицька Армія. Фактично від того часу Армія УНР втратила свою базу постачання. Відтепер її постачання мусило орієнтуватися на пошук залишків військового майна, що ще залишилося в Україні, використовувати трофейне озброєння і проводити закупки з-за кордону – в основному в Румунії, менше в Чехо-Словаччині. З огляду на катастрофічний стан із постачанням на пропозицію Головного отамана С. Петлюри при уряді УНР створено колегію постачання армії (господарчу раду)³³. На засіданні уряду 24 червня 1919 р. військовому міністрові і міністрові фінансів та народного господарства доручили взяти під особистий контроль постачання армії набоями³⁴. Очевидно, що зреалізувати це було не просто, тому гальмувалося, оскільки на черговому засіданні уряд звернувся у цій справі до члена Директорії УНР А. Макаренка, аби той взяв під особистий контроль постачання армії артилерійськими припасами. Не покладаючись на власні засоби, уряд УНР все більше став залучати цивільне населення, щоб постачати армію зброєю та військовою амуніцією. Для цього виділялись кошти і встановлювались ціни на здану населенням зброю, боєприпаси і амуніцію. З відповідним зверненням до селян у вересні 1919 р. звернувся С. Петлюра.³⁵ Доходило до того, що цивільну людність залучали до пошуку набоїв у місцях, де в минулому проходили бої. За винагороду люди здавали віднайдене військовому командуванню. У другій половині 1919 р. загострилась проблема безпеки армії харчами. Щоб її налагодити, уряд ішов двома шляхами: організацією закупівель через кооперативи в цивільного населення і шляхом примусових реквізицій. На пропозицію військового міністра 18 серпня 1919 р. ухвалено закон, який зобов'язував людність відповідно до майнового стану постачати армії за фіксованими цінами білизну та інший одяг³⁶. Оскільки Управа Головного начальника постачання армії УНР не могла дати собі раду із покладеними на неї завданнями і з огляду на іншу систему безпеки частин Галицької Армії, що опинилася на Наддніпрянській Україні, галичанам виділено окремі райони для організації власного постачання.

Після розвалу фронту армії УНР на початку грудня 1919 р. частина вищого політичного і військового проводу УНР вперше опинилася в еміграції на території Польщі, з якою на той час було підписано перемир'я і йшла активна підготовка до укладення політичної угоди, що була оформлена 21 квітня 1920 р. як

³³ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали у 2-х т., 337, 444.

³⁴ *Ibidem*, 378.

³⁵ *Ibidem*, Т. 2, 580–581.

³⁶ *Ibidem*, Т. 1, 419.

Варшавський договір – ще відомий як договір Пілсудський–Петлюра. Щоб утримати рештки армії, які вирушили у партизанський рейд по Україні і формувати на території Польщі нові частини з числа інтернованих українських солдатів і офіцерів, уряд УНР вживав заходів, аби отримати позику від польського уряду, оскільки власні матеріальні засоби вже майже вичерпалися. Позаяк військова конвенція між УНР та Польщею від 24 квітня 1920 р. передбачала забезпечення харчами польського війська на території УНР, уряд на засіданні 17 травня 1920 р. видав дозвіл міністрові фінансів продати польській стороні в рахунок витрат на харчування 500 тис. пудів цукру по твердих цінах, призначених для внутрішнього ринку³⁷. Крім того Головна управа постачання Армії УНР тепер мала діяти у порозумінні зі штабом 6-ї польської армії в Україні, через який передавала вимоги до військового міністерства Польщі³⁸. Усе це свідчить, що уряд УНР фактично вичерпав власні можливості постачати армію зброєю і амуніцією. Складним було й фінансове становище армії. З огляду на гіперінфляцію гривні у вересні 1920 р., український уряд намагався перевести гривневу готівку у польські марки і використовувати її в розрахунках для фінансового забезпечення армії. На своєму засіданні 29 вересня 1920 р. уряд ухвалив асигнувати в розпорядження міністра народного господарства з коштів державної скарбниці 1 млрд. грн., або ж 50 млн. польських марок для закупівлі військових матеріалів³⁹.

Після підписання Польщею 18 жовтня 1920 р. Ризького мирного договору з РСФРР та УСРР, Армія УНР до 21 листопада продовжувала бойові дії проти Червоної армії. Під натиском переважальних сил вона відступила на територію Польщі, де була інтернована і розміщена у таборах. Ще впродовж року уряд УНР намагався зберегти структуру армії і навіть при підтримці польської сторони організувати у листопаді 1921 р. рейд в Україну з метою підняти антибільшовицьке збройне повстання. Це також вимагало коштів. Певна частина їх була взята у польського уряду в рахунок майна уряду УНР, що було евакуйоване в 1920 р. і передане в депозит польській стороні, незначні кошти виділяла 2-а секція польського Генштабу. Однак, після провалу рейду, Армії УНР і остаточної ліквідації в 1924 р. таборів інтернованих фінансування армії було припинено. Щоправда, в Польщі підпільно надалі діяв нечисленний за складом Генштаб Армії УНР, роботу якого фінансували через польський Генштаб, позаяк його офіцери проводили розвідувальну діяльність проти СРСР⁴⁰.

³⁷ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали у 2-х т., Т. 2, 29.

³⁸ “Наказ Головної Команди армії УНР щодо взаємовідносин між українською і польською владами в справі постачання”, в книзі Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи, Т.4, 408.

³⁹ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920. Документи і матеріали у 2-х т., Т. 1, 229.

⁴⁰ Олександр Колянчук, *Українська військова еміграція в Польщі (1920–1939)*. (Львів: Інститут українознавства НАНУ, 2000), 162–177; Jan Jacek Bruski. *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*, (Kraków: Arkana, 2002), 514–523; Zbigniew Karpius, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*. (Toruń, 1987), 158–165.

Отже, важливу роль в забезпеченні боєздатності українських військ періоду 1917–1920 рр. відіграло те, як було організовано і налагоджено систему їх постачання та фінансування. Її організація утруднювалась тим, що Україна успадкувала від Російської імперії та Австро-угорської монархії відмінну одна від одної нормативно-правову базу у сфері військового законодавства щодо цієї проблеми. Складна військово-політична ситуація Української держави того періоду накладала відбиток на постачання і фінансування військ. Відповідно державні структури змушені були на це реагувати і часто узаконювати надзвичайні заходи щодо фінансування і постачання армії, як реквізиції, примусовий продаж цивільним населенням армії харчів, накладання на нього різного роду повинностей на користь армії. Попри те можна констатувати, що в період існування Української держави 1917–1920 рр. вдалось створити певну систему та організувати постачання та фінансування національних Збройних сил.

THE ORGANIZATION OF SUPPLY AND FINANSING OF UKRAINIAN ARMY DURING THE NATIONAL REVOLUTION OF 1917–1920

Viktor HOLUBKO

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
Universytetska str. 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail vholubko@yahoo.com

The key issue of the article is the coverage of the organizational and legal activities of the Ukrainian state structures of 1917–1920 aimed at creating a system of supply and financing of Ukrainian troops. This process was complicated by the fact that Ukraine inherited from the Russian Empire and the Austro-Hungarian monarchy a different normative legal base in the field of military legislation concerning the organization of supply and financing of the troops. And this base which had to be unified.

During 1917–1920, in Ukraine, for a certain time, there were various state bodies with their own special political arrangements, and their political leadership often had conceptually opposing views on military policy and military construction in general. It is necessary to take into account the fact that Ukraine, as the unified state, was formally formed in January 1919, after the unification of the Western Ukrainian People's Republic and the Ukrainian People's Republic, which had their own armed forces, their own legislation concerning the organization of their supply and financing.

Extremely difficult military and political situation of the Ukrainian state of this period, accompanied by permanent military operations, practically throughout all its territory, influenced the supply and financing of troops. Accordingly, state structures were forced to respond to this and often resort to legalizing emergency measures to finance and supply the army. These included requisitions, the forced sale of foodstuffs by the civilian population to the Army, the introduction of various types of duties in favor of the army.

The beginnings of establishing a system of supply and financing of Ukrainian troops can be attributed to the autumn of 1917, when the Ukrainian People's Republic (UPR) was being formed on the ruins of the former Russian Empire, and in the process of Ukrainization the troops former royal

army became national troops and were moved under local subordination. It is from that time that the corresponding legislative framework, state structures that provide financing and supply of Ukrainian troops began to form. The formation of the Western Ukrainian People's Republic in November 1918, after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, and its armed forces – the Galician Army – caused the urgent need for the establishment of its own system of supply and financing of troops. Different systems of supply and financing of the Army of the UPR and the Galician Army de facto were preserved until mid-July 1919, when the latter, after the defeat in the war with the Polish Army, retreated into the territory of the Eastern Ukraine and united with the UPR Army.

The supply of troops and their financing were a priority in the activities of the Government of the UPR. However, the difficult situation on the front-line, the loss of the vast majority of the country's territory forced the government and the military administration of the UPR to increasingly resort to emergency measures to finance and supply the army at the expense of the civilian population. After the collapse of the front-line in early December 1919, a part of the higher political and military leadership of the UPR found themselves in the territory of Poland, with which an armistice was signed at that time, and on April 21, 1920 – the Warsaw Pact. To continue the armed struggle with the Russian Bolsheviks, the Government of the UPR managed to obtain some funds from the Polish side, which were directed for the needs of the Army. The final loss of territory in the second half of November 1920 forced the UPR Army to retreat into the territory of Poland where it was interned and deployed in camps, which put an end to the existence of its supply and financing system.

Keywords: Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic, UPR Army, supply and financing, Galician Army.

REFERENCES

- Bruski, Jan, Jacek. *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Kraków: Arkana, 2002.
- “Dopovnennyya do platen' Ukrayins'koho Viys'ka z dnya 5 hrudnya 1918 r.”, *Vistnyk Derzhavnoho Sekretariyatu Viys'kovykh Sprav*, No. 2, (1918, 14 hrudnya).
- Dyrektoriya, Rada Narodnykh Ministriv Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki 1918–1920. Dokumenty i materialy u 2-kh t.*, red. Verstyuk, Vladyslav, Boyko, Oleksandr, Pyrih, Roman, Makovs'ka Nataliya. Kyiv: Vyd. imeni Oleny Telihy, 2006, T. 1, T. 2.
- Halan, Volodymyr. *Batereya smerty*. Dzhersti Siti, 1968.
- Hay-Nyzhnyk, Pavlo. “Vlasna Kantselyariya Yoho Svitlosti Yasnovel'mozhnoho Pana Het'mana,” v *Naukovo-dokumental'na zbirka do 90-richchya zaprovadzhennyya derzhavnoyi sluzhby v Ukrayini*, uporyad. A. Vyshnevs'kyy, Kyiv: Tsentri spryannyya instytutsiynomu rozvytku derzhavnoyi sluzhby, 2008: 45–55.
- Holubko, Viktor. *Armiya Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliki 1917–1918. Utvorennyya ta borot'ba za derzhavu*. L'viv: Kal'variya, 1997.
- Kapustyans'kyy, Mykola. *Pokhid ukrayins'kykh armiy na Kyiv-Odesu v 1919 rotsi (Korotkyy voyenno-istorychnyy ohlyad)*. Myunkhen: V-vo “Khvyl'ovoho”, 1946.
- Karpus Zbigniew. *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*. Toruń, 1987.
- Khoma, Ivan. *Istoriya viys'kovoho formuvannyya Sichovykh Stril'tsiv 1917–1919 roky*. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniki, 2016.
- Kolyanchuk, Oleksandr. *Ukrayins'ka viys'kova emihratsiya v Pol'shchi (1920–1939)*. L'viv: Instytut ukrayinoznavstva NANU, 2000.
- Krotofil Maciej. *Ukraińska Armia Álicka 1918–1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposazenie i wartosc bojowa sil zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*. Toruń, 2002.
- Lytvyn Serhiy. *Sud istoriyi. Symon Petlyura i petyuriana*. Kyiv: Vyd-vo imeni Oleny Telihy, 2001.

- Lytvyn, Mykola. *Ukrayins'ko-pol's'ka viyna 1918–1919 rr.* L'viv: Instytut ukrayins'kykh studiy NAN Ukrayiny, 1998.
- Makarchuk, Stepan. *Ukrayins'ka respublika halychan. Narys pro ZUNR.* (L'viv: Svit: 1997. *Mala entsyklopediya etnoderzhavoznavstva*, red. Yuriy Rymarenko ta in. Kyiv: Heneza, Dovira, 1996.
- Mykulyns'kyi, Ivan. *Pid provodom Ukrayins'koyi Tsentral'noyi Rady.* Chernivtsi: Vyd-vo Prut, 2013.
- “Nakaz Holovnoyi Komandy armiyi UNR shchodo vzayemovidnosyn mizh ukrayins'koyu i pol's'koyu vladamy v spravi postachannya,” v Petlyura Symon. *Statti. Lysty. Dokumenty*, T.4. Kyiv: PP Serhiychuk M.I, 2006:408–409.
- Oliynyk, Serhiy, Vasyl'ovych. *Halyts'ke viys'ko i vyzvol'ni zmahannya na terytoriyi Pravoberezhnoyi Ukrayiny (lypen' 1919–traven' 1920 r.): dys. kand. istor. nauk.* Kam'yanets'-Podil's'kyi, 2003.
- Pinchak, Yevhen, Chmyr, Mykola. *Viys'ko Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rokiv.* Kharkiv: Knyzhkovyy Klub “Klub simeynoho dozvillya”, 2017.
- Polons'ka-Vasilenko, Nataliya. *Istoriya Ukrayiny*, T. 2. Kyiv: Lybid, 1992. *Republyka*, No.50, (1919, 1 kvitnya).
- Reyent, Oleksandr. *Pavlo Skoropads'kyi.* Kyiv: Vydavnychy dim Al'ternatyvy, 2003. “Rozporyad z dnya 13 padolysta 1918 r.”, *Vistnyk Derzhavnoho Sekretarijatu Viys'kovykh Sprav*, No. 2, (1918, 14 hrudnya).
- Rubl'ov, Oleksandr. *Ukrayins'ki vyzvol'ni zmahannya 1917–1921 rr.* Kyiv: Al'ternatyvy, 1999.
- Rutar, Volodymyr, Yevhenovych. *Orhanizatsiya tylovoho zabezpechennya Halyts'koyi armiyi u 1918–1919 rr. : dys. kand. istor. nauk*, L'viv, 2012.
- Shankovs'kyi, Lev. *Ukrayins'ka Halyts'ka Armiya. Voyenno-istorychna studiya.* L'viv: Vydavnychy tsentr NTSH u L'vovi, 1999.
- Shchus', Oksana, Yosypivna. *Vseukrayins'ki viys'kovi z'yizdy.* Kyiv: In-t istoriyi Ukrayiny AN Ukrayiny, 1992.
- Sidak, Volodymyr, Stepanovych. *Natsional'ni spetssluzhby v period Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rr. (nevidomi storinky istoriyi).* Kyiv: Vydavnychy dim “Al'ternatyvy”, 1998.
- Stanislavs'kyi Vistnyk*, No. 2. (1919, 5 sichnya); *Zolochivs'ke slovo*. No. 2, (1919, 6 sichnya).
- Tsel's'kyi, Lonhyn. *Vid lehend do pravdy. Spomyny pro podiyi v Ukrayini zv'yazani z pershyim lystopada 1918 r.* L'viv: Svichado, 2003.
- Tynchenko Yaroslav. *Ukrayins'ki zbrojni syly berezen' 1917–lystopad 1918 r. (orhanizatsiya, chysel'nist', boyovi diyi): naukovye vydannya.* (Kyiv: Tempora, 2009).
- Tynchenko, Yaroslav. *Diyeva armiya UNR, lystopad 1918 – lystopad 1919 r.: naukovopopulyarne vydannya.* Kyiv: Tempora, 2017.
- Tyshchuk B. *Zakhidno Ukrayins'ka Narodna Respublika (1918–1923). Istoriya derzhavy i prava.* L'viv: Triada plyus, 2004.
- Udovychenko, Oleksandr. *Ukrayina u viyni za derzhavnist'.* Kyiv: Ukrayiyina, 1995.
- Veryha, Vasyl'. *Vyzvol'ni zmahannya v Ukrayini 1914–1923 rr.* U 2-kh t. Zhovkva: Misioner, 1998, T. 2.
- Vistnyk Heneral'noho Sekretarstva viys'kovykh sprav Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky*, No. 22–23, 1917.
- “Voyennyye chiny i ikh likvidatsiya v Rossii”, <http://safe-rgs.ru/416-voennyye-chiny-i-ikh-likvidatsiya-v-rossii.html>

- Yeremiyiv, Mykhaylo “YE. Konoval's'kyi na tli ukraïns'koyi vyzvol'noyi borot'by”, u *Yevhen Konoval's'kyi ta yoho doba*. Myunkhen: Vydannya fundatsiyi im. Yevhena Konoval's'kyi, 1974: 155–156.
- Zaval'nyuk, Oleksandr i Oliynyk, Serhiy. *Ukraïns'ka Halychyna: armiya na Podilli (lypen' 1917 traven' 1920 rr.): Monohrafiya*. Kam'yanets'-Podil's'kyi: PP “Medobory”, 2013.
- Zolochivs'ke Slovo*, No.2, (1919, 6 sichnya): 4; No.20, (1919, 12 bereznya): 2; *Ukraïns'ki visti*, No. 34, (1919, 1 lypnya): 1.
- “Zvernennya Ukraïns'koho Heneral'noho Viys'kovoho Komitetu do narodu z prokhannyam pidtrymaty material'no formuvannya natsional'noyi armiyi,” v Petlyura Symon. *Statti. Lysty. Dokumenty*, T.4. Kyïv: PP Serhiychuk MI, 2006: 186–188.